

საქართველოს მონაწილეობა შუა დერეფნის პროექტში: უსაფრთხოების
განზომილება და სადაზვერვო-ჰიბრიდული რისკი

თამარ კიკნაძე

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი,

tamara_kiknadze@yahoo.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-1071-6490>

დავით კუხალაშვილი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის

ასოცირებული პროფესორი

davit.kukhalashvili2390@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0006-8249-296X>

DOI: [10.52340/splogos.2025.03.21](https://doi.org/10.52340/splogos.2025.03.21)

აბსტრაქტი

სტატია ეძღვნება შუა დერეფნის (Middle Corridor/Trans-Caspian International Transport Route) პროექტში საქართველოს მონაწილეობის უსაფრთხოებით განზომილებას. ნაშრომი ანალიზებს პროექტის მიერ გენერირებულ სარგებელს, მრავალ საფრთხესა და გამოწვევას ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის კონტექსტში. კვლევა დაფუძნებულია ჩატარებულ თვისებრივ ემპირიულ მონაცემებზე: ნახევრადსტრუქტურირებული ჩადრმავებული ინტერვიუს ანალიზზე, რომლებშიც მონაწილეობდნენ მაღალი რანგის ექსპერტები.

შედეგები აჩვენებს, რომ შუა დერეფანი აძლიერებს საქართველოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ უსაფრთხოებას დივერსიფიკაციისა და დასავლური ინტეგრაციის გზით, თუმცა, იწვევს ზოგიერთი ქვეყნის სადაზვერვო და ჰიბრიდულ ინტერესს, რაც ზრდის დესტაბილიზაციის რისკს. გამოვლენილია ძირითადი გამოწვევები: კრიტიკული ინფრასტრუქტურის დაცვა, სადაზვერვო კონტროლები და პოლიტიკურ-ეკონომიკური ბალანსი.

საკვანძო სიტყვები: შუა დერეფანი, სადაზვერვო ინტერესი, პოლიტიკური უსაფრთხოება, ეკონომიკური უსაფრთხოება, დესტაბილიზაცია

Georgia's Participation in the Middle Corridor Project: Security Dimensions and Intelligence-Hybrid Risks

Tamar Kiknadze

Professor of Georgian Technical University

tamara_kiknadze@yahoo.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-1071-6490>

David Kukhalashvili

Associate Professor of Caucasus International University

kukhalashvili2390@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0006-8249-296X>

Abstract

The article is devoted to the security dimension of Georgia's participation in the Middle Corridor (Trans-Caspian International Transport Route) project. It analyses the benefits, risks, and challenges generated by the project in the context of national security policy. The study is based on qualitative empirical data collected through the analysis of semi-structured in-depth interviews conducted with high-level experts in military intelligence, diplomacy, economic security, and transport policy. The findings demonstrate that the Middle Corridor significantly strengthens Georgia's economic and political security through route diversification and deeper Western integration. At the same time, it attracts intelligence and hybrid interest from certain states, thereby increasing the risks of destabilization. Key challenges identified include the protection of critical infrastructure, counter-intelligence measures, and the maintenance of politico-economic balance in a complex geopolitical environment.

Keywords: Middle Corridor, intelligence interest, political security, economic security, destabilization

შესავალი

პოსტსაბჭოთა საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვებისთანავე უცხო ქვეყნების ინტერესების გადაკვეთის სიბრტყეში აღმოჩნდა. შესაბამისად, უცხო ქვეყნების სადაზვერვო ინტერესების გადაკვეთის შედეგებს განეკუთვნება,

საქართველოში განხორციელებული ისეთი ქმედებები, როგორიცაა: სეპარატიზმის გაღვივებით (გასული საუკუნის 90-იან წლებში) ტერიტორიული მთლიანობის რღვევა,²³⁸ საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების ძალადობრივი დამხობა,²³⁹ საქართველოს პრეზიდენტზე განხორციელებული ტერორისტული აქტები (1995 და 1998 წლებში),²⁴⁰⁻²⁴¹ ფერადი („ვარდების“) რევოლუცია (2003 წელი),²⁴² 2020 წლიდან დღემდე საქართველოში პოლიტიკური დესტაბილიზაციის სისტემატური მცდელობები, რომელთა მიზანს, საქართველოს ხელისუფლების განცხადებით, ხელისუფლების ძალადობრივი დამხობა წარმოადგენდა.^{243 - 244 - 245-246-247}

თანამედროვე ეტაპზე განვითარებული მოვლენები ქვეყნის პოლიტიკურ სტაბილურობას საფრთხეს უქმნის. ღია წყაროებში არსებული ინფორმაციების ანალიზი აჩვენებს, რომ ამ მოვლენებში მნიშვნელოვანია უცხო ქვეყნების სადაზვერვო ინტერესების გადაკვეთა, რომლის გამომწვევ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას, საქართველოს ტერიტორიის შუა დერეფნის პროექტში მონაწილეობა წარმოადგენს. აღწერულ პროექტში საქართველოს მონაწილეობას აქვს სახელმწიფოსათვის ეკონომიკურ, სამხედრო და პოლიტიკურ უსაფრთხოებაზე დადებითი ზემოქმედების შესაძლებლობა. შესაბამისად, ინტერესების გადაკვეთა უცხო ქვეყნების სადაზვერვო აქტივობების დამაზიანებელი შედეგების მაინსპირირებელია. მისი ნეიტრალიზაცია კი სამიზნე ქვეყნის სადაზვერვო და კონტრსადაზვერვო უწყებების კოორდინირებული საქმიანობის გარეშე წარმოუდგენელია.

საქართველოს ნებისმიერი ხელისუფლების ერთ-ერთ უპირველეს საზრუნავს სტაბილური ეკონომიკური ვითარების შექმნა-შენარჩუნება

²³⁸ Ibragim Chkadua, History of the Georgian-Abkhaz conflict, Conciliation Resources, <https://www.c-r.org/programme/caucasus/georgian-abkhaz-conflict-focus>.

²³⁹ POLITICAL LEGITIMACY DI IM – POST-GAMSAKHURDIA GEORGIA: THE CRISIS OF LEGITIMACY, FOIA Collection, April 13, 1992, <https://www.cia.gov/readingroom/document/0005403091>.

²⁴⁰ Eurasia Overview, Patterns of Global Terrorism: 1998, https://irp.fas.org/threat/terror_98/eurasia.htm.

²⁴¹ ASSASSINATION ATTEMPT ON SHEVARDNADZE, Monitor Volume: 4 Issue: 27, <https://jamestown.org/program/assassination-attempt-on-shevardnadze>.

²⁴² Georgia Hovers on the Brink of Violence, Nov 22, 2003, <https://shorturl.at/5k1JS>.

²⁴³ Georgia's Security Service Investigates „Coup Attempt“, Civil.ge, 07/11/2020, <https://civil.ge/archives/381063>.

²⁴⁴ The Report of the State Security Service of Georgia, 2022, 53 pg., <https://shorturl.at/07Y72>.

²⁴⁵ The Report of the State Security Service of Georgia, 2021, 53 pg., <https://shorturl.at/5cTqc>.

²⁴⁶ Georgia probes alleged plot to overthrow government, 24 Jul 2024, AL JAZEERA , <https://shorturl.at/mvci8>.

²⁴⁷ The State Security Service introducing the activity report for 2023 to the Committees, Media and Society 12 Jun 2024, <https://shorturl.at/Gqbr8>.

წარმოადგენს. მასზეა დამოკიდებული ქვეყნის, როგორც პოლიტიკური, ისე სამხედრო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა.

აშშ-თან დეკლარირებული მრავალწლიანი სტრატეგიული პარტნიორობა 2024 წელს დასრულდა, რის შესახებაც აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტის სპიკერმა, მეთიუ მილერმა შესაბამისი განცხადება გააკეთა.²⁴⁸ შესაბამისად, საქართველოს ხელისუფლება იძულებულია, რომ საერთაშორისო ასპარეზზე დომინირებისათვის მებრძოლ სახელმწიფოთა შორის მოიძიოს სტრატეგიულად პარტნიორი სახელმწიფო, რომელთანაც თანამშრომლობა ეროვნულ ინტერესებს არ დააზიანებს. ამ მიმართულებით ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სახელმწიფოს ჩინეთი წარმოადგენს. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ აღნიშნული ქვეყნის მიერ ინიცირებული გლობალური ინიციატივის „ერთი სარტყელი, ერთი გზის“ ფარგლებში „შუა დერეფნის“ პროექტი საქართველოსათვის, როგორც მასში მონაწილე სახელმწიფოსათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია.²⁴⁹ ამ პროექტის სრულფასოვან ამოქმედებას, მათ შორის დამხმარე ინდუსტრიების განვითარების თვალსაზრისით, დადებითი გავლენის მოხდენა შეუძლია საქართველოს ეკონომიკაზე.

უნდა ავღნიშნოთ, რომ აშშ-სათვის მიუღებელია ჩინეთის მიერ გლობალური პროექტების განხორციელება და მას საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე საფრთხედ აღიქვამს.²⁵⁰ ამიტომ ამ ფაქტმა შესაძლებელია დააზიანოს საქართველოს ეროვნული ინტერესები. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია განისაზღვროს შუა დერეფნის როლი ჩვენი ქვეყნის უსაფრთხოებისთვის, რომლისათვის აუცილებელია მოსალოდნელი გამოწვევების იდენტიფიცირება.

ემპირიული კვლევისთვის ჩვენ მიერ შერჩეულ იქნა ექსპერტთა ჯგუფი ნახევრადსტრუქტურირებული ჩაღრმავებული ინტერვიუს განსახორციელებლად. **კვლევის მიზანია** გაანალიზდეს შუა დერეფნის როლი საქართველოს უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში და იდენტიფიცირებული იქნას მოსალოდნელი გამოწვევები. **კვლევაში მონაწილეობა მიიღეს:**

²⁴⁸ აშშ-მა საქართველოსთან სტრატეგიული პარტნიორობა შეაჩერა, გაზეთი ტაბულა, 30 ნოემბერი, 2024, <https://shorturl.at/Xc4GZ>

²⁴⁹ Wang Qi, Europe: How Middle Corridor redefines Global Trade routes 14 March 2024 <https://en.azvision.az/news/177736/from-china-to-europe-%C2%A0how-middle-corridor-redefines-global-trade-routes.html>

²⁵⁰ Emil Avdaliani, The US Wants Chinese, Russians Kept Out of Anaklia, 13 June 2019, <http://gtarchive.georgiatoday.ge/news/16008/The-US-Wants-Chinese,-Russians-Kept-Out-of-Anaklia>.

1. **თენგიზ ენდელაძე** – ისტორიის დოქტორი, სახელმწიფო და კორპორაციული უსაფრთხოების სპეციალისტ-ანალიტიკოსი, სახელმწიფო უშიშროების აკადემიის ყოფილი რექტორი, თადარიგის გენერალ-მაიორი;

2. **ირაკლი გოგავამ** – პოლიტიკის დოქტორი, ექსპერტ-ანალიტიკოსი;

3. **იოსებ მანჯავიძე** – პოლიტიკის დოქტორი, ექსპერტ-ანალიტიკოსი;

4. **ივლიანე ძნელაძე** – პოლიტიკის დოქტორი, დიპლომატი.

საკვლევი კითხვები:

1. რით არის განპირობებული საქართველოს მონაწილეობა ამ პროექტში?
2. რა უნდა გააკეთოს საქართველო იმისთვის რომ უზრუნველყოს ამ პროექტში მონაწილეობა ?
3. როგორ აისახება საქართველოს უსაფრთხოებაზე აღნიშნულ პროექტში მონაწილეობა ?
4. ვინ შეიძლება იყოს დაინტერესებული, რომ საქართველო ამ პროექტში არ მიიღოს მონაწილეობა და რა მექანიზმებით შეიძლება ხელის შეშლა ?
5. როგორ შეიძლება აიცილოს საქართველო თავიდან მოსალოდნელი საფრთხეები და უზრუნველყოფილ იქნას პროექტში მონაწილეობა ?

ექსპერტი თენგიზ ენდელაძე პირველ შეკითხვაზე პასუხობს, რომ საქართველოს მონაწილეობა ამ პროექტში განპირობებულია პროექტში მონაწილე ქვეყნებთან პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირების გაფართოება/გამყარების, ეკონომიკის განვითარებისა და ვაჭრობის ხელშეწყობის პერსპექტივით. **ამავე კითხვაზე ექსპერტი ირაკლი გოგავამ მიიჩნევს, რომ** საქართველოს აქვს გასასვლელი შავ ზღვაზე ანუ მსოფლიო ოკეანეზე, რაც მის გეოგრაფიულ და გეოპოლიტიკურ მნიშვნელობას უსვამს ხაზს. საქართველოზე გავლით ევროპისკენ გასასვლელი საინტერესოა შემდეგი ქვეყნებისთვის: ჩინეთი, მონღოლეთი, ყაზახეთი, უზბეკეთი, თურქმენეთი, ტაჯიკეთი, ყირგიზეთი, ავღანეთი, ინდოეთი, პაკისტანი, ირანი, სომხეთი, აზერბაიჯანი. ხსენებული 13 ქვეყნიდან 9-ს ზღვაზე წვდომა საერთოდ არ აქვს. ტვირთების გადაზიდვის სახმელეთო ინფრასტრუქტურის და ტექნოლოგიების განვითარებამ შესაძლებელი გახადა გაცილებით მოკლე დროში ახალი სავაჭრო მაგისტრალების მშენებლობა რენტაბელური იყოს და საზღვაო გადაზიდვების მსოფლიო ვაჭრობის კონიუქტურულ მონოპოლიას კონკურენცია გაუწიოს. სატრანზიტო ქვეყნები ტვირთის გატარებაში შემოსავალს იღებენ. უშუალოდ ტვირთების გატარება გულისხმობს ავტომაგისტრალების, რკინიგზის, პორტების, ავიაციისა

და აეროპორტების განვითარებას. ამავე დროს ვითარდება ისეთი მომიჯნავე სფეროები, როგორიცაა ლოგისტიკა, სასაწყობო და სამაცივრე მეურნეობა, შეფუთვის ბიზნესი, მუყაოს წარმოება, ავტოტრანსპორტი, სავაჭრო ფლოტი, დაზღვევის სფერო, ჰორეკას სექტორი, საფინანსო მომსახურება, ტრანსპორტის რემონტი, ავტონაწილებით ვაჭრობა, ჯანდაცვა, ციფრული კომუნიკაციები, საწვავითა და სურსათით საცალო ვაჭრობა და სხვ. დიდი საერთაშორისო სავაჭრო მაგისტრალის ანაკლიის პორტთან დაკავშირება ბათუმისა და ფოთის პორტებზე სხვადასხვა მიმართულებით სახმელეთო გადაზიდვებზე სინერგიულ ეფექტს იქონიებს. ანაკლიის პროექტის საპროექტო სიმძალვრეზე ანუ 100 მლნ ტონაზე მეტის გასვლის შემთხვევაში, პირდაპირ და მომიჯნავე სფეროებში შეიქმნება 100,000-ზე მეტი სამუშაო ადგილი. ქვეყანის მიერ მიღებული კონსოლიდირებული ფისკალური ეფექტი შესაძლოა ყოველწლიურად \$5 მლრდ დოლარი იყოს, რაც ეკონომიკის (2023 წ. მონაცემით) 16,7%-ს შეადგენს. გარდა სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტისა, ყველა ის ქვეყანა, ვისი ტვირთიც ამ მარშრუტზე იმოდრავებს, დაინტერესებული იქნება საქართველოში სტაბილურობის შენარჩუნებით, რაც ქვეყნის უსაფრთხოების რისკს ამცირებს.

ექსპერტი იოსებ მანჯავიძე მიიჩნევს, საქართველოს მონაწილეობა ანაკლიის ღრმაწყლოვანი პორტის მშენებლობის პროექტში განპირობებულია მისი სტრატეგიული ინტერესებით. ამ პორტის აშენების შემდეგ საქართველო გადაიქცევა ევრაზიული სატრანზიტო პროექტების უმნიშვნელოვანეს რგოლად, რაც მის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მდგომარეობას უაღრესად გააუმჯობესებს.

დიპლომატი ივლიანე ძნელაძე პასუხობს, რომ საქართველოს „შუა დერეფნის/ტრანს-კასპიური საერთაშორისო სატრანსპორტო გზის“ (TITR) პროექტში მონაწილეობა პასუხობს მსოფლიოში ინტეგრაციული პროცესების შემდგომი გაღრმავების მოთხოვნა/საჭიროებას. ამ კანონზომიერების შეუქცევადობას ადასტურებს ბოლო ათწლეულში გამოკვეთილი გეოპოლიტიკური ხასიათის მოვლენები (არასრული ჩამონათვალი): 1. საერთაშორისო პოლიტიკაში ჩინეთის აღმასვლა და მისი პოზიციების გამყარება, რისი ერთ-ერთი განსახიერებაცაა ისტორიული მეგაპროექტის – „სარტყელი და გზის“ გაცოცხლება; 2. რუსეთ-უკრაინის ომი (2022), რამაც გამოიწვია „ჩრდილოეთის დერეფნის“, შავი ზღვისა და დაკავშირებადობის სხვა ალტერნატიულ გზებზე ძირითადი ტვირთების ნაკადების მნიშვნელოვანი შეფერხება (აქამდე, თუ საქართველო მხოლოდ ევრაზიის დაკავშირების ვიწრო და ლოკალური „ხიდის“ ფუნქციას ასრულებდა, ომის პირობებში, საქართველოს „შუა დერეფნად“ ფორმირების პოტენციალი გაიზარდა); 3. დასავლეთის მხრიდან ჩინეთის, როგორც სისტემურ მეტოქედ გამოცხადება, მხარეებს შორის მზარდი ურთიერთდამოკიდებულების მიუხედავად. „შუა დერეფნის“ პროექტში საქართველოს მონაწილეობა განპირობებულია როგორც ქვეყნის შიდა, ისე

საგარეო ფაქტორებით. შიდა დონის გათვალისწინებით, პანდემიის შედეგად დაზარალებული მსოფლიო ეკონომიკური რყევების მიუხედავად, საქართველოს ეკონომიკა განვითარების ჩქარ ტემპებს აჩვენებს (ბოლო ორ წელიწადში ეკონომიკის თითქმის ორნიშნა ზრდა დაფიქსირდა). საკუთრივ სახელმწიფო ინსტიტუციების მდგრადობის კუთხით, საქართველომ შესამჩნევი პროგრესი განიცადა, რასაც საერთაშორისო სტატისტიკაში ქვეყნის მიერ წამყვანი პოზიციების დაკავება ცხადყოფს. ამ კონტექსტში აღსანიშნავია აგრეთვე სახელმწიფო უწყებებში გამოვლენილი გამოწვევებთან სწრაფი ადაპტაციის უნარი, რომელიც 2022 წელს დასდასტურდა, უწყებების მხრიდან ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის თვითმეფასების კითხვარის უპრეცედენტოდ მცირე დროში შევსებითაც. გლობალური დაკავშირებადობის პროცესებში აქტიური ჩართულობის მიზნით, საქართველოს მიერ სტრატეგიული ნაბიჯები გადაიდგა. მაგალითად, უკვე რამდენიმე წელია, რაც ევროკავშირსა და საქართველოს შორის მოქმედებს „ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება“ (DCFTA). 2023 წელს საქართველო ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყანა გახდა, რაც გაერთიანების დაკავშირებადობის პროექტებში ჩართულობის დამატებით და მყარ საფუძველს ქმნის. ამ ეტაპზე გრძელდება მუშაობა შავი ზღვის წყალქვეშა კაბელის გაყვანის მიმართულებით, რომელიც ერთმანეთთან საქართველოსა და ევროპის ელექტროენერგეტიკულ სისტემებს დააკავშირებს. ამასთან, „შუა დერეფნის“ პროექტის წარმატებისთვის, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ საქართველო და ევროკავშირის წევრი ქვეყნები სავაჭრო გზებით ერთმანეთთან სწორედ შავი ზღვით არიან დაკავშირებულნი. ინტეგრაციულ პროცესებში საქართველოს მონაწილეობას ხელს უწყობს ქვეყნის ჩართულობა „ტრანსევროპული სატრანსპორტო ქსელის“ (TEN-T) საინვესტიციო გეგმაში, რომლის მიზანია ეროვნული და რეგიონული სატრანსპორტო ქსელების ურთიერთკავშირების დივერსიფიცირება. საქართველოში აგრეთვე მოქმედებენ „აღმოსავლეთ პარტნიორობის“ ე. წ. საფლაგმანო ინიციატივები. ინტეგრაციულ პროცესებში დასავლეთთან სტრატეგიული ჩართულობის გარდა, ხაზგასასმელია, რომ საქართველოს აქვს სტრატეგიული პარტნიორობა თურქეთთან, სომხეთთან, აზერბაიჯანსა და ჩინეთთან, რაც „შუა დერეფნის“ პროექტში მონაწილეობისთვის მეტად ღირებული აქტივია და შესაძლებლობათა ფართო სპექტრს მოიცავს. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველო-ჩინეთს შორის გაძლიერებული თანამშრომლობა. სტრატეგიული პარტნიორობის გაფორმებამდე, მხარეებმა თავისაფული ვაჭრობის შესახებ შეთანხმებას მოაწერეს ხელი. საქართველო და ჩინეთი „სარტყელი და გზის“ და სხვა ინიციატივების ფარგლებში მჭიდროდ თანამშრომლობენ. რაც შეეხება „შუა დერეფნის“ პროექტში ჩართულობის მრავალმხრივ კომპონენტს, დერეფნის შემდგომი განვითარების ნაყოფიერ ნიადაგს წარმოადგენს საქართველოს, აზერბაიჯანს, თურქეთსა და

ყაზახეთს შორის „ტრანსკასპიური აღმოსავლეთ-დასავლეთ „შუა დერეფნის“ შესახებ ოთხმხრივი დეკლარაცია.

მეორე კითხვასთან დაკავშირებით, ექსპერტი თენგიზ ენდელაძე პასუხობს, რომ პროექტში სრულფასოვნად მონაწილეობისთვის საქართველომ პირველ რიგში უნდა მიაღწიოს პოლიტიკურ სტაბილურობას, მოაწესრიგოს და სათანადო დონეზე აიყვანოს საგზაო, სატერმინალო, სასაწყობე (დახურული და ღია) ინფრასტრუქტურა, დააჩქაროს რკინიგზის მოდერნიზაცია, დააჩქაროს და განავითაროს ანაკლიის ღრმაწყლოვანი პორტის მშენებლობა/განვითარება, აღჭურვოს ის უახლესი ტექნოლოგიებითა და თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი მოწყობილობებით.

ამავე კითხვაზე ექსპერტი ირაკლი გოგავა მიიჩნევს რომ, საჭიროა დიპლომატიური და ბიზნესწრეების აქტივობა ყველა იმ ქვეყანასთან და მხარესთან, რომელიც შესაძლებელია დაინტერესებული იყოს ანაკლიის პორტის პროექტის კონკრეტულად და გლობალურად „შუა დერეფნის“, „ახალი აბრეშუმის გზის“, „ერთი გზა – ერთი სარტყლის“, „ინდოეთი-საქართველოს“ განვითარებით. აღსანიშნავია, რომ ანაკლიის პორტის საპროექტო მოცულობის სრული და რეგულარული დატვირთვა მხოლოდ ჩინეთს შეუძლია, თუმცა, ყაზახეთის და შუა აზიის სახელმწიფოების ტვირთებიც უნდა მოიზიდოს. ცალკე საკითხია ინდოეთი-ირანი-სომხეთი-საქართველოს სავაჭრო მაგისტრალის კონცეფცია, რომელსაც ინდოეთი ლობირებს. ირანში, ქალაქ ჩაბაჰარში უკვე ამ მიზნით შენდება პორტი. საქართველოს მხრიდან მნიშვნელოვანი იქნება სავაჭრო მაგისტრალეებში მონაწილე ქვეყნებთან ე. წ. „გამჭოლი ტარიფების“ შეთანხმება და საკუთარ ტერიტორიაზე საპორტო, სარკინიგზო თუ სხვა მომსახურებისთვის მიმზიდველი ტარიფების შეთავაზება. ასევე საჭიროა პროექტის პოტენციურ მოწინააღმდეგეებთან შესაძლო კომპრომისების ძიება მათი კომპანიების ბიზნესჯაჭვში ინტეგრირების გზით.

ექსპერტი იოსებ მანჯავიძე კი პირველი კითხვის ირგვლივ პასუხობს, რომ საქართველოს სახელმწიფომ მაქსიმალური ძალისხმევა უნდა მიმართოს პროექტის განხორციელებისათვის ხელის შესაწყობად, რაც მოიცავს კომპლექსურ ღონისძიებებს, როგორცაა-შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მიყვანა მომავალ პორტთან, სატრანსპორტო ტარიფების ჰარმონიზაცია, რკინიგზის მოდერნიზაცია, კვალიფიციური მუშახელის მომზადება და სხვა. **ამავე საკითხზე ექსპერტი ივლიანე ძნელაძე მიაჩნევს, რომ** „შუა დერეფნის“ პროექტში სრულფასოვანი მონაწილეობით, საქართველო ვალდებული გახდება უზრუნველყოს ევროპა-აზიის სავაჭრო ნაკადების შეუფერხებლად გადაადგილება, რაც, თავის მხრივ, დიდ პასუხისმგებლობაზე მიუთითებს და მიანიშნებს სახელმწიფოს ამბიციასზე, საკუთარი განვითარების ორიენტირად (რესურსად) განსაზღვროს გლობალურ დონეზე ინტეგრაციული პროცესების ხელშეწყობა. აქედან გამომდინარე,

მოსამზადებელ ეტაპზე მიზანშეწონილია სახელმწიფო კონცეფციის, სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის შემუშავება. დოკუმენტი უნდა მოიცავდეს „შუა დერეფნის“ პროექტში საქართველოს მონაწილეობის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, ინფრასტრუქტურულ, სოციალურ და ეკოლოგიურ მახასიათებლებს. სამთავრობო დოკუმენტის შექმნამდე, გზამკვლევის სახით, შესაძლოა საქართველოს მთავრობის უახლესი პროგრამის – „ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობისთვის“ – გამოყენება, ვინაიდან მასში წარმოდგენილია ხედვები საქართველოს როლის ზრდის შესახებ ევროპა-აზიის დამაკავშირებელი სატრანზიტო და ენერგეტიკული მარშრუტების განვითარების მიმართულებით. „შუა დერეფნის“ პროექტში მონაწილეობა მნიშვნელოვანწილად დაკავშირებულია საქართველოს შიდა პოლიტიკურ სტაბილურობასთან, რაც განსაკუთრებით ბოლო პერიოდში ქვეყანისთვის დიდ გამოწვევად იქცა. ამ მოცემულობის გათვალისწინება მნიშვნელოვანი იქნება სამთავრობო დოკუმენტის სამოქმედო გეგმის მომზადებისას, რადგან უნდა ჩამოყალიბდეს ღონისძიებათა სისტემა, რის ფარგლებში წარმოდგენილი იქნება ქვეყნის შიდა სტაბილურობის უზრუნველყოფის პოლიტიკური და საკანონმდებლო ინიციატივები.

მესამე კითხვაზე ექსპერტი თენგიზ ენდელაძე მიიჩნევს, რომ: იმის გათვალისწინებით, რომ აღნიშნული პროექტი კონკურენციაში მოდის სხვა სატრანსპორტო პროექტთან/პროექტებთან, ის საქართველოსთვის მადესტაბილიზებელ ახალ რისკებს/საფრთხეებს ბადებს.

ამავე კითხვაზე ექსპერტი ირაკლი გოგავა პასუხობს, რომ: ანაკლიის პროექტი საქართველოსთვის უსაფრთხოების დონეს, ერთი მხრივ, აამაღლებს, რადგან ბევრი ქვეყანა დაინტერესებული იქნება სტაბილური სავაჭრო მაგისტრალით. მეორე მხრივ, ანაკლიის პორტი მიუღებელია იმ ქვეყნებისთვის, ვინც აკონტროლებს საოკეანო გადაზიდვების სექტორს. ეს კი წარმოშობს არაერთ რისკს, განსაკუთრებით მოსამზადებელ ეტაპზე. რისკების დაზღვევის უპირატეს ფორმად პროექტის მოწინააღმდეგეების ბიზნესჯაჭვში რაიმე ფორმით ინტეგრირება შეიძლება იყოს განხილული.

ექსპერტი იოსებ მანჯავიძე მესამე შეკითხვაზე პასუხობს, რომ აღნიშნულ პროექტში მონაწილეობის შედეგები დამოკიდებულია გეოპოლიტიკურ აქტორთა დამოკიდებულებაზე ამ პროექტის მიმართ. ჩინეთი, შუა აზიის ქვეყნები, ინდოეთი, ირანი და აზერბაიჯანი დაინტერესებულები არიან ამ პროექტის განხორციელებით, რასაც ვერ ვიტყვით ბრიტანეთზე და შეერთებულ შტატებზე.

ექსპერტი ივლიანე ძნელაძე მიიჩნევს, რომ „შუა დერეფნის“ პროექტში ჩართულობას, დიდი ალბათობით, საქართველოს უსაფრთხოებაზე მრავალკომპონენტიანი გავლენა ექნება: ერთი მხრივ, ქვეყნის უსაფრთხოება გაძლიერდება, მეორე მხრივ, შეიძლება დამატებითი საგარეო რისკი წარმოიქმნას. გეოპოლიტიკის საბაზისო წესების ლოგიკიდან გამომდინარე, დასაშვებია, რომ

„შუა დერეფნის“ სტაბილურობის დაცვის მიზნით, პროექტში მონაწილე სახელმწიფოები მეტ პასუხისმგებლობას აიღებენ საერთო ინტერესების რეალიზებისთვის. ამასთან, სავარაუდოდ პროექტის მონაწილე ქვეყნები ორმხრივ, ისე მრავალმხრივ დონეზე უსაფრთხოების კუთხით თანამშრომლობას უფრო გააფართოვებენ. საგარეო რისკები ძირითადად დაკავშირებულია იმ სახელმწიფოებთან, რომლებიც პროექტში საქართველოს მონაწილეობის შედეგად შესაძლოა დაზარალდნენ ან/და პროექტის სრულფასოვნად ამოქმედებამ გამოიწვიოს მათ ტერიტორიაზე არსებული სავაჭრო-ეკონომიკური ნაკადების რაიმე სახით შეფერხება. სავარაუდოდ, ამ სახელმწიფოებიდან მომდინარე რისკი დაკავშირებული იქნება საქართველოში დივერსიის, საბოტაჟისა და ტერორისტული თავდასხმის ხელშეწყობის მცდელობებთან. „შუა დერეფნის“ პროექტში მონაწილეობასთან დაკავშირებით არსებულ ინტერესთა კონფლიქტის გარდაუვალობის გათვალისწინებით, მიზანშეწონილია საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან პროექტში ჩართულობის შესაძლებლობებსა და წინააღმდეგობებს შორის არსებული რისკის გათვლა, სისტემური და საერთაშორისო პროცესების კომპლექსურ ანალიზზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებების მიღება.

მეოთხე კითხვაზე ექსპერტი თენგიზ ენდელაძე პასუხობს, რომ: ამ პროცესში საქართველოს მონაწილეობის გარეშე დაინტერესებული შეიძლება იყოს ყველა ის სახელმწიფო/სახელმწიფოები, რომელიც სხვა მსგავსი კონკურენტული პროექტის/პროექტების მონაწილეა.

ამავე შეკითხვაზე ექსპერტი ირაკლი გოგავა ფიქრობს, რომ ტრადიციულად საოკეანო გადაზიდვებში ანგლო-საქსური ქვეყნები დომინირებენ. შესაბამისად, ასეთი გადაზიდვების შემცირება მათ ინტერესებში არ შედის. ანაკლიის პორტი დიდი მაგისტრალის ნაწილად უნდა აღვიქვათ, რომელიც სახმელეთო გადაზიდვების სეგმენტის განვითარებას უწყობს ხელს, მიუხედავად იმისა, რომ ის კომბინირებული მაგისტრალია და საზღვაო კომპონენტსაც მოიცავს. ანგლოსაქსური ქვეყნები შეეცდებიან ისეთი მთავრობები მოიყვანონ ხელისუფლებაში, რომლებიც „ახალი აბრემუმის გზის“, „შუა კორიდორის“, „ერთი გზა ერთი სარტყელი“ და „ინდოეთი-საქართველო“-ს მაგისტრალების კონცეფციების რეალიზებას ხელს არ შეუწყობენ. თუ სასურველი ხელისუფლებები ვერ მოიყვანეს, მაშინ იქნება დესტაბილიზაციის შექმნის მცდელობები. სამხედრო ჩარევის ალბათობა უნდა გამოვრიცხოთ, რადგან სამხრეთ კავკასიის და შუა აზიის რეგიონებში სათანადო სამხედრო ინფრასტრუქტურა არ გააჩნიათ. არსებობს ასევე მოსაზრება, რომ ანაკლიის პორტი განიხილება, როგორც პოტენციურად ნატოს საზღვაო-სამხედრო ბაზა, რომელმაც უნდა შეზღუდოს რუსეთის სამხედრო ფლოტის დომინაცია შავ ზღვაში და

მომავალში ხელი შეუწეოს რუსეთისთვის შავი და აზოვის ზღვებზე პრობლემების შექმნას.

მეოთხე შეკითხვაზე ექსპერტი იოსებ მანჯავიძე მიიჩნევს, მსოფლიო ვაჭრობის 80% საზღვაო ვაჭრობაზე მოდის, ხოლო მას სამი საუკუნეა აკონტროლებენ აშშ და ბრიტანეთი. ბუნებრივია, რომ მათ არ აწყობს აბრეშუმის გზის ჩინური მეგაპროექტი, რომელიც მათ ამ სამსაუკუნოვან დომინირებას არყევს. ამიტომ ისინი შეეცდებიან საქართველო ამოაგდონ ამ პროექტიდან პოლიტიკური დესტაბილიზაციის გზით, რაც ასევე ერწყმის რუსეთის გარშემო ცეცხლოვანი რკალის პოლიტიკას. ამავე დროს, საქართველოს დესტაბილიზაცია მთელი სამხრეთ კავკასიის რეგიონის, როგორც აბრეშუმის გზის განხორციელებისათვის გამოუსადეგარ რეგიონად გადაქცევას გამოიწვევს.

ამავე შეკითხვაზე ივლიანე ძნელაძე პასუხობს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში მიმდინარე ტრანსფორმაციული პროცესების ფონზე, საქართველოს „შუა დერეფნის“ პროექტში მონაწილეობის მოწინააღმდეგეთა და მომხრეთა რიცხვი შესაძლოა პერიოდულად შეიცვალოს. ამ მოცემულობის გათვალისწინება მნიშვნელოვანია, რათა სახელმწიფო სტრუქტურებმა წინასწარ შეძლონ მოსალოდნელი საფრთხეების გათვლა. შემაკავებელი მექანიზმების შემუშავების პროცესში განსაკუთრებით ღირებული ფუნქციის შესრულება შეუძლია საქართველოს დიპლომატიურ წარმომადგენლობებს, პროექტში საქართველოს მოწინააღმდეგეთა შესახებ ინფორმაციის პროაქტიულად დამუშავებისა და შემდგომ, შესაბამის უწყებებთან გაზიარების გზით. არანაკლებ მნიშვნელოვანია სახელმწიფომ სწორად (ნაკლები ცდომილებით) განსაზღვროს საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში მიმდინარე პროცესების განვითარების ტრაექტორია, რასაც დაეფუძნებოდა შემაკავებელი მექანიზმების სისტემა. საწყის ეტაპზე სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს ის უნარ-თვისებები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მსოფლიოში გაღრმავებული სისტემური კონკურენციის პირობებთან ქვეყნის თანაარსებობის სტრატეგიის (ტაქტიკის) განსაზღვრას.

მეხუთე კითხვაზე ექსპერტი თენგიზ ენდელაძე მიიჩნევს, რომ: მოსალოდნელი საფრთხეების თავიდან აცილების მიზნით აუცილებელია: შემუშავდეს პროექტის უზრუნველყოფის კონტრსადაზვერვო ღონისძიებების გეგმა, რომელშიც განსაზღვრული იქნება საგარეო და საშინაო საფრთხეების წყაროები, ამოცანები მიმართული მომსახურე პერსონალის, შენობა-ნაგებობების, სატრანსპორტო საშუალებების ფიზიკური/ტექნიკური/ელექტრონული, კომპიუტერული /კავშირგაბმულობის სისტემების, გადასაზიდი პროდუქციის, სხვა მატერიალურ ფასეულობათა დაცვის, სახელმწიფო/კომერციული საიდუმლოების რეჟიმის უზრუნველყოფისა და კონკურენტი ფირმებისაკენ მათი გაჟონვის თავიდან აცილების, ობიექტზე და მის გარემოცვაში კონკურენტი ფირმების აგენტებისა და

სხვა პირების შეღწევის მცდელობების გამოვლენისა და აღკვეთის, ობიექტზე და მის გარემოცვაში შესაძლო შეღწეული კონკურენტი ფირმების აგენტებისა და დამნაშავე პირების გამოვლენის, მათი ჯაშუშური, საბოტაჟური, ტერორისტული, სხვა დამაზიანებელი საქმიანობის დროულად თავიდან აცილების/აღკვეთის და სხვა მნიშვნელოვანი მიმართულებებით განსახორციელებელი აგენტურულ-ოპერატიული ამოცანები.

ამავე შეკითხვაზე ექსპერტი ირაკლი გოგავა პასუხობს, რომ სახელმწიფომ კონტრდაზვერვითი საქმიანობა უნდა გააძლიეროს. აუცილებელია პოლიტიკურ, საჯარო და მედიასივრცეებში უცხო ძალების სასარგებლოდ მომუშავე პირების იდენტიფიცირება და მათი ამ სივრცეებიდან განდევნა. მთავარ რისკს წარმოადგენს ე. წ. „ფერადი რევოლუციის“ ტექნოლოგიით ხელისუფლების დამხობა, საინფორმაციო-კოგნიტური დივერსიები. ასევე არსებობს ტერორისტული აქტების, კონკრეტული ლიდერების ლიკვიდაციის რისკი. გამომდინარე იქიდან, რომ ევროპის ქვეყნების დიდი ნაწილი ახალი სახმელეთო სავაჭრო მაგისტრალების მიმართულების განვითარებით არიან დაინტერესებული, საჭიროა გამოვლინდეს ასეთი ქვეყნები და გაღრმავდეს მათთან თანამშრომლობა. უცხო ქვეყნის სპეცსამსახურები საქართველოში აქტიურად იყენებენ ყალბი ორიენტირების დანერგვის ტექნოლოგიას, რისიც მოსახლეობის ნაწილს სჯერა და ასეთი ადამიანების მოქმედებები საკუთარი ქვეყნის ინტერესების წინააღმდეგ გამოყენება. ქვეყანაში დასანერგია საინფორმაციო და კოგნიტური უსაფრთხოების გამართული სისტემა, რომელიც არ მისცემს საშუალება არავის გაავრცელოს და დანერგოს ყალბი ორიენტირები და უკვე დანერგილი კი გააბათილოს.

მეხუთე შეკითხვის პასუხად ექსპერტი იოსებ მანჯავიძე მიიჩნევს, რომ საჭიროა გაკეთდეს ყველაფერი, რომ განეიტრალდეს ეს საფრთხე, აგრეთვე გატარდეს აქტიური დიპლომატიური მოქმედებები პროექტის განხორციელებით დაინტერესებულ ქვეყნებთან, მათი მხარდაჭერის მოპოვების მიზნით.

ამავე შეკითხვაზე ივლიანე ძნელაძე პასუხობს, რომ პროექტში საქართველოს მონაწილეობის მოსალოდნელი საფრთხეების აცილების ერთ-ერთი საშუალებაა სახელმწიფო კონცეფციის, სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის შემუშავება, რის ფარგლებში წარმოდგენილი იქნება მოქმედებათა ერთიანი მექანიზმი (სისტემა). გასათვალისწინებელია, რომ პროექტში სრულფასოვნად მონაწილეობა ასევე მჭიდრო კორელაციაშია საქართველოში შიდა პოლიტიკური სტაბილურობის დონესთან (ხარისხი). პროექტში საქართველოს წარმატებული მონაწილეობისთვის, საჭიროა სახელმწიფომ გააგრძელოს მცდელობები სუვერენიტეტის გასაძლიერებლად, განახორციელოს მშვიდობასა და წონასწორობაზე დაფუძნებული საგარეო პოლიტიკური კურსი. საგარეო

პოლიტიკის დაგეგმვისას მიზანშეწონილი უნდა იყოს მსოფლიოში მიმდინარე პოზიტიური ინტეგრაციული პროცესების განვითარების ხელშეწყობა.

დასკვნა

ჩატარებული ემპირიული კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ საქართველოს პოლიტიკური უსაფრთხოებისათვის „შუა დერეფნის“ პროექტს აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა. ის სოციალური, შესაბამისად ეკონომიკური ვითარების გაუმჯობესების ხელსაყრელი საშუალებაა. „შუა დერეფნის“ ამოქმედებას, საზღვაო გადაზიდვების მონოპოლიისათვის მსოფლიო ვაჭრობის კონიუნქტურაში კონკურენციის გაწევის გამო, შესაძლებელია მოჰყვეს დესტაბილიზაციის ახალი რისკის/საფრთხის ინსპირირება. პროექტის განხორციელების ხელშემშლელ გარემოებად ექსპერტები მიიჩნევენ, რომ საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში ჩინეთის აღმასვლის, მისი პოზიციების მიუღებლობა დომინირების როლისათვის მებრძოლი სახელმწიფოებისთვის, შესაძლოა, გახდეს პროექტის შეფერხების მიზეზი. პროცესზე უარყოფითად იმოქმედებს საქართველოს დიპლომატიური და ბიზნესწრეების არასაკმარისი აქტივობა და გეოპოლიტიკურ აქტორთა საქართველოს ინტერესების საზიანო დამოკიდებულება ამ პროექტის მიმართ.

გამოკითხვამ აჩვენა, რომ მოსალოდნელია ანგლოსაქსური ქვეყნების მცდელობები, საქართველოში სათავეში ისეთი ხელისუფლება მოიყვანონ, რომელიც ხელს შეუშლის „შუა დერეფნის“ პროექტის განხორციელებას. ამასთან ერთად, შეფერხების ხელშემწყობია უცხო ქვეყნის სპეცსამსახურების მხრიდან საქართველოში ყალბი ორიენტირების დანერგვის ტექნოლოგიის აქტიური გამოყენება. პროექტის შეფერხებისათვის, შესაძლებელია, ადგილი ჰქონდეს დივერსიის, საბოტაჟისა და ტერორისტული თავდასხმის ხელშეწყობის, ე. წ. „ფერადი რევოლუციის“ ტექნოლოგიით ხელისუფლების დამხობის, საინფორმაციო-კოგნიტური დივერსიების მცდელობებს.

გამოკითხვით დგინდება, რომ ანაკლიის პორტის ნატოს პოტენციურ საზღვაო-სამხედრო ბაზად განხილვა შავ ზღვაში რუსეთის სამხედრო ფლოტის დომინაციის შეზღუდვისთვის და რუსეთის გარშემო ცეცხლოვანი რკალის პოლიტიკის გაგრძელება პროექტის შეფერხების მნიშვნელოვანი საფუძველი შეიძლება გახდეს.

შეფერხების მაინსპირებელია პროექტში მონაწილეობის მოწინააღმდეგეთა და მომხრეთა რიცხვის, საქართველოს ინტერესების საწინააღმდეგოდ პერიოდულად ცვალებადობა. გამოკითხვამ აჩვენა, რომ „შუა დერეფნის“ პროექტში საქართველოს მონაწილეობის შესახებ სახელმწიფო კონცეფციის, სტრატეგიისა და სამოქმედო ისეთი გეგმის არარსებობა, რომელშიც გამოკვეთილი იქნება პოლიტიკური, ეკონომიკური, ინფრასტრუქტურული, სოციალური და

ეკოლოგიური მახასიათებლები, პროექტის შეფერხების მნიშვნელოვანი გარემოება იქნება.

ექსპერტების გამოკითხვის შედეგად გამოიკვეთა რეკომენდაციები გამოწვევასა და საფრთხეზე საქართველოს მხრიდან წარმატებული შედეგის მომტანი პრევენციული რეაგირების მნიშვნელოვანი ზომების მიღების შესახებ. უპირველეს ყოვლისა, მნიშვნელოვანია საქართველოს სადაზვერვო და კონტრსადაზვერვო სამსახურების, დიპლომატიური კორპუსის კოორდინირებული ქმედები. შედეგად შესაძლებელი იქნება, როგორც მოსალოდნელი საფრთხეების პრევენცია, ისე შემაკავებელი მექანიზმების, მათ შორის პროექტში მონაწილეობის უზრუნველყოფის კონტრსადაზვერვო ღონისძიებების გეგმის შემუშავება.

კონტრსადაზვერვო ღონისძიებების გეგმის ამოცანები მიმართული უნდა იყოს:

- მომსახურე პერსონალის, შენობა-ნაგებობების, სატრანსპორტო საშუალებების, ფიზიკური/ტექნიკური/ელექტრონული, კომპიუტერული/ კავშირგაბმულობის სისტემების, გადასაზიდი პროდუქციის, სხვა მატერიალურ ფასეულობათა დაცვის, სახელმწიფო/კომერციული საიდუმლოების რეჟიმის უზრუნველყოფისა და მათი გაჟონვის თავიდან აცილებლად;
- ობიექტზე და მის გარემოცვაში კონკურენტი ფირმების აგენტებისა და სხვა პირების შეღწევის მცდელობების გამოვლენისა და აღკვეთისა; ობიექტზე და მის გარემოცვაში შესაძლო აგენტებისა და დამნაშავე პირების გამოვლენის, მათი ჯაშუშური, საბოტაჟური, ტერორისტული, სხვა დამაზიანებელი საქმიანობის დროულად თავიდან აცილების/აღკვეთისათვის;
- სხვა მნიშვნელოვანი მიმართულებებით განსახორციელებელი აგენტურულ-ოპერატიული ამოცანების გადაწყვეტისათვის; პოლიტიკურ, საჯარო და მედიასივრცეებში უცხო ძალების სასარგებლოდ მომუშავე პირების იდენტიფიცირებისა და მათი ამ სივრცეებიდან განდევნისათვის; საქართველოში საინფორმაციო და კოგნიტური უსაფრთხოების გამართული სისტემის დანერგვის, ყალბი ორიენტირების დანერგვის თავიდან აცილებისა და უკვე დანერგილის გაბათილებისათვის;
- საქართველოს მხრიდან აქტიური დიპლომატიური მოქმედებების წარმოებისათვის, რათა მოპოვებულ იქნას პროექტის განხორციელებით დაინტერესებული ქვეყნების მხარდაჭერა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ASSASSINATION ATTEMPT ON SHEVARDNADZE, Monitor Volume: 4 Issue: 27, <https://jamestown.org/program/assassination-attempt-on-shevardnadze>.
2. Emil Avdaliani, The US Wants Chinese, Russians Kept Out of Anaklia, 13 June 2019, <http://gtarchive.georgiatoday.ge/news/16008/The-US-Wants-Chinese,-Russians-Kept-Out-of-Anaklia>
3. Eurasia Overview, Patterns of Global Terrorism: 1998,
4. Georgia Hovers on the Brink of Violence, Nov 22, 2003, <https://shorturl.at/5k1JS>.
5. Georgia probes alleged plot to overthrow government, 24 Jul 2024, AL JAZEERA , <https://shorturl.at/mvci8>.
6. Georgia's Security Service Investigates „Coup Attempt“, Civil.ge, 07/11/2020, <https://civil.ge/archives/381063>.
https://irp.fas.org/threat/terror_98/eurasia.htm.
<https://www.c-r.org/programme/caucasus/georgian-abkhaz-conflict-focus>.
7. Ibragim Chkadua, History of the Georgian-Abkhaz conflict, Conciliation Resources,
8. POLITICAL LEGITIMACY DI IM – POST-GAMSAKHURDIA GEORGIA: THE CRISIS OF LEGITIMACY, FOIA Collection, April 13, 1992, <https://www.cia.gov/readingroom/document/0005403091>.
9. The Report of the State Security Service of Georgia, 2021, 53 pg., <https://shorturl.at/5cTqc>.
10. The State Security Service introducing the activity report for 2023 to the Committees, Media and Society 12 Jun 2024, <https://shorturl.at/Gqbr8>.
11. Wang Qi, Europe: How Middle Corridor redefines Global Trade routes 14 March 2024 <https://en.azvision.az/news/177736/from-china-to-europe-%C2%A0how-middle-corridor-redefines-global-trade-routes.html>